

Тиленчиев К.А.

ХОРДУК АТКАРУУЧУЛУК ЖАШ МУУНДАРДЫН ИЧКИ ДҮЙНӨСҮН БАЙЫТУУ КАРАЖАТЫ КАТАРЫ

Тиленчиев К.А.

ХОРОВОЕ ИСПОЛНЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ОБОГАЩЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО МИРА МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

К.А. Tilenchiev

CHORAL PERFORMANCE AS A MEANS OF ENRICHING THE INNER WORLD OF THE YOUNG GENERATION

УДК:808/1:322

Бул макалада хордук аткаруучулуктун келечек жаш муундарга эстетикалык тарбия берүүдө, алардын ички дүйнөсүн байытуу каражаты катары эсептелгендиги тууралуу каралды.

В этой статье рассмотрено хоровое исполнение как средство обогащения внутреннего мира молодого подрастающего поколения на основе эстетического воспитания.

This article discusses the choral performance as a means of enriching the inner world of the young under-growing generation on the basis of aesthetic education psychology.

Жаш өспүрүмдөрдүн курагы, организмнин тынымсыз өсүүсү менен, алардын ички дүйнөсүнүн, ой-толгоосунун, тоонун мөлтүр булагындай тап – таза мезгили. Бул мезгил алардын ички дүйнөсүн байытып, аң-сезимин өнүктүрүүгө эң ыңгайлуу жана шарттуу убак. Бул мезгилдерде ошондой эле, жаш муундардын өсүп-өнүгүүсүндө терс мүнөздүүлүк дагы болбой койбойт. Өспүрүмдөрдүн андай мүнөздүүлүктөрүн, туура жолго, адамдык жакшы сапаттардагы мүнөздөргө тарбиялоо үчүн, аларга эстетикалык тарбия берүүнүн каражаттары арбын. Андай каражаттарды музыкалык-эстетикалык тарбия берүү жагдайынан издешибиз дурус. Ал каражаттар – ар кандай музыкалык ийримдер: жекече аткаруучулук (аспапчы, ырчы), аспаптык ансамблдер, балдар хорлору ж. б. Бирок тилекке каршы, бүгүнкү күндүн техникалык жабдууларынын: телекөрсөтүү, компьютер, интернет клуб, сотолук телефон, дискотека ж.б. балдардын ой-толгоолоруна үстөмдүк кылуу менен, музыкалык ийримдерге болгон кызыгуусуна терс таасирин берүүдө. Натыйжада, жаш балдардын көпчүлүгү музыка менен, ал кесипти аркалагандар гана алек болушу керек деген ойлорун айтышат. Демек, балдарга тарбия-таалим берүүдө, музыкалык-эстетикалык жагдайына өтө зор көңүл буруунун керектиги бүгүнкү күндүн кечиктирилгис талабы.

Жалпы билим берүү мектебиндеги «Музыка» сабагынын, музыкалык мектепте, ошондой эле

мектептен тышкары мекемелердеги музыкалык ийримдеринин максаты, балдарды жеке эле ырдоого же аспапта ойноого үйрөтүү гана эмес, аларды ал аткаруучулуктун көркөм каражаттары аркылуу адеп – ахлактык тарбия, таалим берүү болуп эсептелет.

Музыкалык ийримдердин ичинде, хордук аткаруучулуктун да, жаш муундарга тарбия берүүдөгү орду зор. Ошондуктан, хордук аткаруучулукту балдарды ырчылык жана аспаптык аткаруучулугу менен катар, аларгатарбия – таалим берүүнүн негизги каражаттарыны н бири катары эсептей алабыз. Хордук ырдоо – бул аткарылуучу чыгармадагы автордун ой-толгоосун, мүдөөсүн, ырчылар жамаатынын аткаруусу аркылуу чагылдырылып көрсөтүлүшү. Демек, хордук ырдоодо, чыгарманы жогорку деңгээлде өз ийине жеткире тирүү – жандуу аткаруу менен, жалпы угуучуларды ички сезимине таасир берүү менен, угуп-туюу жөндөмдүүлүктөрүн ойготот. Демек, хордук аткаруучулуктун, улуттук салттуулукта балдардын ички дүйнөсүн байытуу менен аң-сезимин өстүрүүдө ролу зор экендигинде шек жок. Ал адам баласынын эмоционалдык жагдайын, жарык маанайын, ички дүйнөсүн ачуу жөндөмдүүлүгүнө ээ.

Хордук аткаруучулукту – жаш муундардын эстүү аң-сезимин жана жандуу кыймыл-аракетин өстүрүү менен, айлана-чөйрөгө, дүйнөгө, табиятка, жаратылышка болгон көз карашын ачуунун каражаты катары көрө алабыз. Алгач хордук ырдоо, көпчүлүктүн көңүлүн алаарлык эмес болуп туюлат. Бирок, аны кабылдай билүү, ички көмөкөйдө сезип-туюу менен ырасталат. Бара-бара жаш өспүрүмдөр хордук ырдоодон кандайдыр бир деңгээлде ырахат алышып, аны жан дүйнөсүнө жакын тутуп калышат.

Хордун ырчылары чыгарманы аткарууда, автордун ой-мүдөөсүн чагылдырыш үчүн, чыгармадагы көркөм образды сүрөттөө керек. Аткаруучулар чыгарманын мүнөзүн образдуу, элестүү сүрөттөөлөр менен, ички көмөкөйү аркылуу бере алышы керек. Мындай музыкалык аткаруучулук сапатка жетишпей туруп, каалагандай аткаруу-

чулук жогорку деңгээлге жетишүүгө болбойт. Бул жагдайда, хордун жетекчисинин чыгармачылык ишмердүүлүгү, иш билгичтүүлүгү талаптуу.

Хордо ырдоодо, аткаруучулардын ашыкча кыймыл-аракеттери, атайылап жасалма артист-түүлүктү көрсөтүү хордук чыгарманын көркөмдүк сапатын начарлатып, аткаруучулук маданиятын төмөндөтөт. Ошондуктан, хордун жетекчиси, балдарды сахналык аткаруучулук маданиятка да тарбиялоосу зарыл. Хордук чыгармалардын баары эле, балдардын жакшы сезимин, жаркын маанайын түзө албайт. Чыгармага эмоционалдуу баа берүү, ошол чыгарманын идеялык көркөм баалуулугуна байланыштуу, ошондой эле, аткаруучулардын ал чыгарманы кабыл алуу менен, сахнага алып чыгуу даярдыгынын деңгээлине жараша болот.

Балдар хорунун бирден бир чечүүчү маселелеринен болуп, жаш муундардын хордук аткаруучулукка кызыгуусун ойготуусу, жана ага кызыгуусун калыптандыруу менен арттыруусу болуп эсептелет. Тажрыбада көрсөтүлгөндөй, хордук аткаруучулукка кызыгуусу арткан жаш өспүрүмдөр, мектептен кийинки мезгилдерде да, хор ийримдерине баруусу, кээ бири атайын музыкалык окуу жайына өтүп, хордо ырдоо (солист), хорго жетекчилик адистиктерин алууну максат коюшат. Кээ бири, андай адистикке ээ болуу менен, өзүнүн жаш өспүрүмдөрдөн турган хор жамаатын түзүп алгандар да бар. Мисалга алсак, хорго жетекчилик (дирижерлук) адистигин алган, Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сиңирген ишмер Гүлмира Эсенгулова, жаш өспүрүмдөрдөн турган өзүнүн «Ак шоола» аттуу хорун түзүп, абдан жогорку ийгиликтерге жетише алды.

Хордук аткаруучулук жаш өспүрүмдөргө тарбия берүү менен катар, билим берүүчүлүк функцияны аткарат. Ал идеологиялык багытты жандантып, психикалык абалды калыбына келтирүү менен, жогорку класстардын окуучуларын терең сезимдүүлүккө, эске сактоо жөндөмдүүлүгүн арттырууга, табитин табууга, эмоционалдуулугуна, көркөм аткаруучулук чеберчилигинин жогорулашына зор көмөгүн берет.

Хордо ырдоо – бул жөн гана хордук парти-тураны жаттоо менен аткаруу эмес, чыгарманын мүнөзүнө сүңгүп кирип, дирижердун мимикасына, кыймыл-аракетине арбалуусу керек. Хордун аткаруучулары менен дирижердун мындай бирдиктүү иш-аракеттери, чыгарманы жогорку көркөмдүк аткаруучулук чеберчилигине жана маданияттык деңгээлине жеткирет. Хордук чыгарманын эл ичинде «жашоосу», угуучуларга кеңири тарашы боюнча, ырчы – аткаруучулар чоң жоопкерчиликте болушат.

Негизи музыкалык аткаруучулук өзүнө абстракттуу жана конкреттүү ой жүгүртүүнү, көз

карашты, алардын спецификалык өз ара аракет-тешүүсүн синтездейт. Конкреттүү мазмундуу чыгарма, өз кезеги менен чыгармачылык ой-толгоонун, төкмөлүктүн (импровизациянын) өнүгүүсүн жөнгө салуу менен, чыгармачылык элестетүү менен сүрөттөөлөрдү өнүктүрөт.

Хордук аткаруучулукта, балдар элестүү кыялдануу аркылуу, өзүлөрүнө искусствонун көп сырлары менен таанышууга көңүлдөрүн артышат. Элестүү кыялдануу, балдардын ой-жүгүртүүчүлүгүн, угуу, көрүп сезүүсүн, ар нерсени талдап аныктай билүүсүн, жеткиликтүү түшүнүк алуу менен, аны кабылдай алуусун кеңейтет. Элестүү кыялдануу, ырчы – окуучуга чыгарманын мүнөзүнө түшүнө билүү гана эмес, аны образдуу, сүрөттүү аткарууга да зор көмөгүн берет. Элестүү кыялдануу канчалык бай болсо, чыгарманын көркөм образдуу сүрөттөлүүсүнө түшүнүү ошончолук терең болот. Бул чыгарманы аткарууда, ашыкча кыймыл-аракеттерге, берилүүгө ж. б. жаман сапаттагы адаттарды болтурбоого көмөк берүү менен, ыңгайлуу шарт түзөт.

Чыгармачылык элестүү кыялдануу жаш өспүрүмдөрдө тез өнүгөт. Бирок, көпчүлүк учурда, балдардын арасында тартынчаак, уялчаак, түнт, сөзгө чоркок мүнөздүүлөрүндө, ал көрүнбөй, билинбей калат. Ошондуктан, мындай терс жана жат мүнөздүү балдардын адамдык жакшы сапаттагы мүнөздөрүн калыптандырууда хордук аткаруучулуктун таасири зор. Демек, хордук аткаруучулук элестүү кыялдануу өнүгүүнүн таасирдүү каражаты катары эсептелет.

Негизинен алганда музыкалык аткаруучулук, бир жагынан окуучулардын музыкалык – теориялык билимин өнүктүрүп байытат. Ошондой эле, өспүрүм – аткаруучунун музыкалык кызыгуусуна ырахаттандыруу менен, кабылдоосун арттырат. Экинчи жагынан, чыгарманы кабылдай билип, анын мазмунунан түшүнүк алып, көркөм-кооздугунан ырахат алган угуучулар менен болгон байланышын бекемдейт.

Хордук аткаруучулукта, жетекчинин кадыр-баркы да жогору болушу керек. Эгер, жетекчи ырчы балдардын алдында кадыр-баркка ээ болбосо, хордук аткаруучулуктун жыйынтыктуу натыйжасы да, ийгилиги да болбойт. Ошондуктан, жетекчи өзүнүн билими менен да, балдарга болгон жеке мамилеси менен да, ар дайым үлгү болуусу талаптуу.

Хордук аткаруучулукта, балдардын ой-толгоолорунун, чыгармачылык шык-жөндөмдөрүнүн, аткаруучулук чеберчилигинин, элестүү кыялданууларынын калыптандырылуусу, үч фактордун таасири астында өнүгөт. Ал факторлор:

- 1) жогорку көркөмдүктөгү, кызыктуу мазмундагы, максаттуу багыттагы хордук репертуар;
- 2) балдардын ички дүйнөсүн калыптандырган

насаатчы, адеп-ахлакка, ыйманга үндөгөн тарбиячы жана музыкалык билим бергенустат – дирижер-хормейстер;

3) хордук аткаруучулукка жан-дили менен берилген окуучулар жамааты.

Хордук репертуар, кандайдыр бир деңгээлде балдардын аткаруучулук жүзүн аныктайт. Хордук аткаруучулукта, ырчы балдардын мүнөзүнүн калыптануусу, табитинин ачылышы, ой-толгоолорунун өнүүсү, хордук репертуарга да байланыштуу болот. Хордо аткарылган чыгарманын мүнөзүнө, мазмунуна, тарбиялык маанисине жараша, балдардын билими, жүрүш-турушу, музыкалык маданияты, аткаруучулук чеберчилиги калыптанып, өнсүп-өнүгүүгө шартталат. Ошондуктан, хордун жетекчиси репертуарды тандоодо, анын абдан дыкаттыгы, чеберчилиги, билгичтиги, чечкиндүүлүгү талаптуу. Хордук репертуар балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө, аткаруучулук дараметтерине (башталгыч жана жогорку класстар үчүн) жараша тандалышы зарыл. Өзгөчө, башталгыч класстардагы окуучулардын ырдоо үн бийиктик ченемдерине, аткаруучулук деңгээлине, чыгарманын музыкасы менен сөзүнүн, окуучулардын бул курактарына дал келишине зор көңүл буруу талаптуу. Ал эми, жогорку класстардын окуучуларынын репертуарын тандоодо, алардын аткаруучулук чеберчилигин, жаш өзгөчөлүктөрүн, мүнөздөрүн, чыгармаларды өздөштүрүүдө жана аткарууда, алардын жеңил – татаалдыктарын кароону көздөө керек. Бирок, репертуарды тандоодо, балдардын жаш өзгөчөлүктөрү эске алынуусу менен, анын тарбия берүүчүлүктүн жана окутуучулуктун принциптеринин бирдей болушу талаптуу.

Педагогдук негизги тарбия берүүчүлүк жана окутуу принциптерин сактоо дирижер – хормейстер-

дин көңүлүн бурушу керек. Ал принциптер төмөндөгүдөй:

- тарбия берүү менен окутуунун биримдиги;
- тарбия берүү менен окутуунун систематикалык түрдө үзгүлтүксүз жүргүзүлүшү;
- окутуунун «жөнөкөйдөн татаалга» багытында болушу;
- «төмөндөн жогору карай бийиктикке» жолун көздөө;
- аткаруучулук жогорку чеберчиликке жана сахналык маданиятка жетишүү.

Хордук аткаруучулукта, мына ушундай тарбиялык жана окутуу принциптерин колдонууда, жаш муундардын ички дүйнөсүн байытууда, алардын акыл-эсин калыптандырууда, ой-толгоолорун өстүрүүдө, чыгармачылыктарын өнүктүрүүдө анын көмөгү зор. Демек, хордук аткаруучулук, жаш муундардын ички дүйнөсүн байытууда, аң-сезимин өстүрүүдө, ой-толгоолорун өнүктүрүүдө, эстетикалык тарбия-таалим берүүдө, негизги каражат катары эсептелет.

Адабияттар:

1. Касей М. Кыргыз элдик ырчылык аткаруучулук өнөрүнө окутуунун усулу. Окуу куралы. МНО. КММ. КНК. Б.; 1913.
2. Касей М. «Кыргыз элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүнө окутуунун усулу». Окуу куралы. МНО. КММ. КНК. Б.; 2014.
3. Касей М. «Балдар ыры». Ноталык хрестоматия жана жаш ырчы – устаттарга усулдук колдонмолор. МНО. КАО. Б.; 2011.
4. Мамбеталиев Б., Күрөңкеева Ч. Хордун усулдук негиздери. Б.; 1996.
5. Соколов В. Работа с хором. Музыка. М.; 1983.
6. Чесноков П. Хор и управление им. М.; 1960

Рецензент: к.пед.н., доцент Абышев К.Н.